

VÄGEN TILL VITSORDET – EN STUDIE AV VÄRDERANDE YTTRANDE I BEDÖMARKOMMENTARER PÅ STUDENTEXAMENSUPPSATSER I MODERSMÅL OCH LITTERATUR

Lectio praecursoria i ämnet nordiska språk vid Helsingfors universitet 16.12.2016
Sofia Stolt

Studentexamen i Finland bygger på en över 150 år lång tradition och studentskrivningarna är väldigt viktiga för abiturienterna som avslutar sina gymnasiestudier. Syftet med studentexamensprovet är att både mäta de kunskaper och färdigheter som abiturienterna införskaffat sig under sin skoltid och att ge allmän behörighet för högskolestudier. Studentexamensprovet bedöms av utomstående, auktoritativa bedömare, *censorer*, och den tolkningsgemenskap och institutionella profession som censorerna representerar utgör kärnan i bedömningen av proven.

Min avhandling kunde lika bra ha hetat *Vägen till betyget* (vilket också var ett arbetsnamn i något skede), eftersom *vitsord* är en finlandism och motsvaras av *betyg* i Sverige. Men då studentexamen är en så klar finländsk företeelse och *vitsord* som begrepp så starkt förankrat i den finländska skolkulturen, valde jag att bestyrka det ord som används inte bara av språkbrukarna, utan även i myndighetstexter i Finland.

Jag belyser alltså ett examensprov i en finländsk kontext, närmare bestämt, en finlandssvensk kontext. Mitt syfte har varit att beskriva skriftpraktiken bland censorer och hur de använder värderande yttranden i sina kommentarer på studentexamensuppsatser. Mitt material består av 360 studentexamensprov i modersmål och litteratur bedömda med de högsta vitsorden *laudatur* och *eximia cum laude approbatur*, skrivna av abiturienter i finlandssvenska skolor våren 2004 och 2005 och den praxis jag beskriver är så som bedömningsprocessen såg ut åren 2004 och 2005.

Bild 1: censor – student. Illustration: Mimmi Brunnsberg-Harrod

Till skillnad från många tidigare undersökningar inom skoltextforskning är det inte abiturientens provtexter jag tittat på i min studie, utan de bedömar-kommentarer som censorerna skrivit ner på studentexamensuppsatsen i samband med sin bedömning. Jag beskriver alltså en skriftpraktik som utgår från censorernas texter.

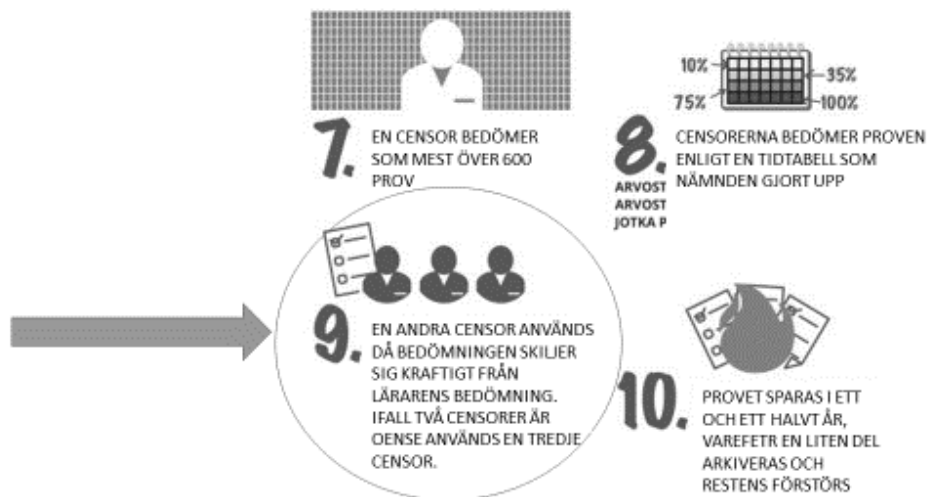
Innan jag går in på censorernas uppgift och deras roll som auktoritativa bedömare visar jag vad som händer med studentexamensuppsatsen efter att abiturienten skrivit klart och lämnat in sitt prov.

Årligen skriver ungefär 2000 abiturienter provet i modersmål och litteratur på svenska.

Illustration: Annukka Palmén-Väisänen/Yle

1. Då abiturienten skrivit provet lämnar denna in provet till provövervakaren i skolan.
2. Den egna läraren bedömer provet (1-2 veckor)
3. Provet skickas med post från skolan till Studentexamensnämnden som finns på Söderviksgatan i Helsingfors.
4. På nämnden sorteras och packas proven för att distribueras till censorerna.
5. Censorsmöte. Censorerna går tillsammans igenom poängsättningen av provet.
6. De censorer som bor nära och har möjlighet hämtar proven på nämnden, de censorer som bor på andra orter får proven levererade till sig per post.

7. Oftast är det en censor som granskar proven och lärarens bedömning, utgående från de bedömningsföreskrifter och
8. ...enligt en tidtabell som nämnden gjort upp. Bedömningen skrivs ner på blanketter som sedan skickas till nämnden.
9. Men! Proven läses av fler än en censor om lärarens och censorns bedömning märkbart skiljer sig från varandra. Ifall två censorer är oense om bedömningen läses provet även av en tredje censor och Det är här mitt material och mitt fokus ligger.
10. Proven sparas i 1,5 år, vilket är den tid under vilken studenterna har rätt att få se en kopia av sin prestation. Efter detta arkiveras en liten del av proven och resten förstörs.

Censorskommentarer

Mitt material består alltså av uppsatser som bedömts av fler än en censor. Censorerna är auktoritativa och för abiturienten anonyma bedömare som utses av Studentexamensnämnden. De är erfarna bedömare som arbetar inom en profession, vilket gör att den dialog som utspelar sig mellan censorerna är institutionell och utgör en egen skriftpraktik.

Censorskommentarerna består av en typ av text som är summativ och värderande och syftet med kommentarerna är att censorerna ska positionera sig i förhållande till lärarens poängsättning och bedömning av uppsatsen, samt till de övriga censorernas kommentarer. Kommentarerna är inte riktade till skribenten eftersom det inte är frågan om formativ bedömning, däremot uttrycker censorerna i sina kommentarer värderingar om texten för att i en dialog med de övriga censorerna komma fram till en slutlig bedömning av texten.

Bild 2: censor – censor. Illustration: Mimmi Brunnsberg-Harrod

Det finns inga krav på att censorerna måste skriva ner något då de bedömer proven och det finns heller inga instruktioner för detta i bedömningskriterierna, men censorerna gör det dels för att själva dokumentera sin bedömning och dels för att kunna föra en dialog med en annan censor. I mitt material är 44 % av uppsatserna försedda med skriftliga kommentarer.

Ifall abiturienten kräver att få sitt prov ombedömt är det av juridiska orsaker viktigt för censorerna att kunna motivera bedömningen. I övrigt är de nerskrivna kommentarerna inte avsedda för andra läsare än censorer, vilket gör min forskning samhällseligt värdefull i och med att jag genom denna avhandling öppnar dörrarna till en inte tidigare visad skriftpraktik.

Drygt hälften av uppsatserna som är bedömda med de högsta vitsorden i mitt material har bedömts kollegialt, vilket betyder att fler än en censor har skrivit ner kommentarer i samband med sin bedömning. Det finns alltså, åtminstone på finlandssvenskt håll, ett intresse bland censorerna att sambedöma uppsatserna och föra en dialog kring den slutliga bedömningen, även om lärarens poängsättning *inte* skiljer sig från censorns.

De uppsatser som ingår i mitt material bedömdes år 2004 och 2005 med poäng från 50–99 och vitsorden fördelades utgående från en relativ bedömning så att ca 5 % av abiturienterna förväntades få det högsta vitsordet, *lau-*

dat, och 5 % bli underkända, medan majoriteten placerade sig däremellan och fick medelbra vitsord.

Vitsord	Förkortning av vitsord	2004	2005
Laudatur	L	93	92
Eximia cum laude approbatur	E	88	87
Magna cum laude approbatur	M	80	80
Cum laude approbatur	C	70	70
Lubenter approbatur	B	60	60
Approbatur	A	50	50
Improbatur	I	40	40

Vitsordsskalan varierar något från gång till gång och därför varierar också poängen i relation till vitsordet. Vitsordsskalan är intressant därför att det i min analys visade sig att censorerna fokuserar väldigt mycket på ett tilltänkt vitsord istället för en poäng, även om själva vitsordet slås fast först då poänggränserna bestäms.

Lärare: 88 p

Censor 1: Mycket bra **L?** Välskriven klok självständig.

Censor 2: Jag är av samma åsikt. Det är en klok skribent.

Men - finns det för många språkliga skönhetsfel för ett

L? Föreslår **90**

Poäng: 90 p

Uppsatsen i exemplet ovan har av läraren blivit bedömd med 88 poäng och skulle enligt vitsordsfördelningen tidigare år ligga på nedre gränsen till ett *eximia*. I den här kommentaren fokuserar censorerna på begreppet och vitsordet *laudatur* och funderar på nivån utgående från ett tilltänkt vitsord. Däremot föreslår den andra censorn att uppsatsen skulle ligga på 90 poäng, enligt tidigare år en poäng som skulle motsvara ett ganska säkert *eximia*. Efter censorernas bedömning blir den slutliga poängen 90.

Appraisalsystemet

I den här avhandlingen har jag utgående från det semantiska ramverket Appraisal, som är en del av den systemisk-funktionella lingvistik, analyserat censorernas respons på studentexamensuppsatsen och censorernas dialog med varandra. Jag har använt Appraisal som både teori och metod för att se på bedömartexterna i en kontext, alltså på kommentarerna i ett sammanhang.

Utgående från Appraisal beskriver jag interaktionen i en social process i vilken censorerna gemensamt kommer fram till en poäng för uppsatsen. Jag har analyserat värderande yttranden, med andra ord värderingar som censorerna uttrycker i sina kommentarer på uppsatsen, och även hur censorerna i sina yttranden förhåller sig till varandra.

Genom appraisalteorins tre delsystem ATTITYD, ENGAGEMANG och GRADERING visar jag i min avhandling exempel på censorernas värderande yttranden i sina bedömkommentarer.

Appraisal – resurser för värderande yttranden

- ATTITYD – normativa uppfattningar av sociala värderingssystem
- ENGAGEMANG – flerstämmighet i texten
- GRADERING – resurser för att intensifiera och fokusera värderingen

ATTITYD är det delsystem som handlar om värderingar genom vilka censorn förmedlar emotionell positiv eller negativ respons. Attitydyttranden kan delas in i underkategorier och censorn kan i sina kommentarer uttrycka sig genom

- AFFEKT – emotionell inställning (med ord som älska, hata)
- UPPSKATTNING – värderingar av objekt, personer, situationer (uppsatsen som text)
- BEDÖMNING – värdering av beteenden och sociala normer (abiturienten som person)

I en dialog med sig själv eller med andra bedömare kan censorn i sina kommentarer uttrycka sig genom ENGAGEMANG som är uttryck för en rela-

tion mellan skribent och läsare (i mitt material är censorerna både skribent och läsare) och en flerstämmighet i texten där fokus ligger på skribentens egen röst och positioneringar i förhållande till läsaren. Genom att **UTVIDGA DIALOGEN** ger censorn möjlighet för andra röster (censorer) att komma till tals. Censorn kan också **BEGRÄNSA DIALOGEN** och på så sätt avsluta dialogen genom att inte förvänta sig någon reaktion på sitt yttrande.

APPRAISAL

ATTITYD - normativa uppfattningar av sociala värderingssystem

- **AFFEKT** – uttryck för känslor
- **UPPSKATTNING** – texten som objekt
- **BEDÖMNING** – abiturienten som person

ENGAGEMANG - flerstämmighet i texten

- **UTVIDGNING AV DIALOGEN**
- **BEGRÄNSNING AV DIALOGEN**

GRADERING - resurser för att intensifiera och fokusera värderingen

- **STYRKA**
- **FOKUS**

Funktionen av en gradering av uttryck kan vara att förtydliga och motivera en poänggivning, t.ex. genom adjektivuttryck som ökar styrkan eller fokus i yttrandet.

- **STYRKA** (väldigt, enormt, många...)
- **FOKUS** (inte riktigt)

Appraisalsystemet är väldigt finmaskigt och i min avhandling går jag in i delsystem och underkategorier för att med hjälp av de här resurserna beskriva på vilket sätt censorerna uttrycker värderingar och hur dialogen mellan censorerna ser ut. Genom att ha lagt till en del kategorier inom delsystemet **ENGAGEMANG** har jag även bidragit med att utveckla det semantiska ramverket.

Analys genom appraisal

Jag ska gå tillbaka till den censorskommentar som jag visade tidigare för att belysa hur jag med hjälp av Appraisal har analyserat den kommentaren.

Analysen görs alltid i en kontext, och därför kan samma yttrande fylla olika funktioner. Eftersom läsarpositionen skapar tolkningsmöjligheter kan yttranden därför tillhöra olika kategorier och undergrupper beroende på kontexten.

Den första censorns kommentar har jag analyserat som ett *uppskattande yttrande* och som en reaktion på uppsatsen som text.

Censor 1: Mycket bra L? Välskriven klok självständig.

Med ett *bedömande yttrande av social karaktär* värderar censorn skribenten som en klok person.

Jag är av samma åsikt. Det är en klok skribent.

”Mycket bra” är ett graderande yttrande då censorn höjer styrkan i värderingen genom konstatera att uppsatsen är *mycket bra* och inte endast bra. Samma kommentar kan genom ENGAGEMANG, alltså en resurs för att uttrycka flera röster i en text, analyseras så här:

Lärare: 88 p

Censor 1: Mycket bra L? Välskriven klok självständig.

*Censor2: Jag är av samma åsikt. Det är en klok skribent. **Men - finns det för många språkliga skönhetsfel för ett L?** [ifrågasättande] Föreslår 90*

Poäng: 90 p

Läraren har alltså poängsatt uppsatsen med 88 poäng (eximia), vilket den första censorn tycker att kunde höjas och menar att uppsatsen är mycket bra och till och med värd ett L. Den andra censorn kommer med ett eget ställningstagande och konstaterar att denna är av samma åsikt om att uppsatsen är mycket bra.

ENGAGEMANG

Lärare: 88 p

Utvidgning av dialogen: övervägande yttrande

Censor 1: Mycket bra L? Välskriven klok självständig.

Begränsning av dialogen: eget ställningstagande

Censor 2: Jag är av samma åsikt. Det är en klok skribent.

Utvidgning av dialogen: ifrågasättande yttrande

Men - finns det för många språkliga skönhetsfel för ett L?

Utvidgning av dialogen: erbjudande yttrande

Föreslår 90

Poäng: 90 p

I det här exemplet ifrågasätter den andra censorn *inte läraren* utan ställer sig tveksam till den första censorns övervägande förslag på ett laudatur. Genom ett ifrågasättande yttrande, "Men - finns det för många språkliga skönhetsfel för ett L?" ställer sig den andra censorn tvivlande till om uppsatsen når den laudaturnivå som den första censorn har föreslagit och utmanar på detta sätt ett auktoritativt yttrande med en fråga.

Den andra censorn avslutar dialogen genom att föreslå 90 poäng och ger samtidigt möjlighet åt den första censorn att reagera på detta förslag. Uppsatsen bedöms slutligen med 90 poäng.

Ifall kommentaren *Men - finns det för många språkliga skönhetsfel för ett L? inte* skulle vara en direkt reaktion på ett tidigare yttrande (utan kanske en direkt kommentar till lärarens poänggivning), skulle kommentaren kunna ses som ett *övervägande yttrande* genom vilket censorn ger plats för andra röster att komma till tals. Här visar jag alltså hur kommentarerna i analysen bör ses i en kontext och att samma yttrande kan fylla olika funktioner beroende på sammanhanget.

Utvidgning av dialogen: uttryck för källor

Men - finns det för många språkliga skönhetsfel för ett L?

I båda fallen finns det i yttrandet en hänvisning till en yttre källa, det vill säga till bedömningskriterierna och den vitsordsskala som beskrivs där.

Censorernas värderande yttranden

Genom min analys på bedömarkommentarer på goda och utmärkta uppsatser har jag kommit fram till att censorerna

- främst fokuserar på uppsatsen och att de uttrycker sig positivt kring texten som objekt och ställer den textuella kvaliteten i förgrund.
- De negativa yttranden som bedömarkommentarerna består av handlar främst om strukturen i uppsatsen.
- mer sällan kommenterar abiturienten som person och framhäver inte dennas beteenden, men då de gör det så nämns abiturienten i positiva ordalag.
- Deras kommentarer innehåller inte några emotionella värderingar
→ de uttrycker inte några egna känslor kring uppsatsen eller abiturienten
- De hänvisar sällan explicit till provföreskrifterna men kommentarerna är implicit relaterade till styrdokumentet och lärarens poänggivning vilket betyder att censorerna för en inominstitutionell dialog med varandra.
- Censorerna relaterar mer till ett tilltänkt vitsord än till en poäng
→ vilket är intressant med tanke på den relativa bedömningen och att de vitsord poängen motsvarar varierar lite mellan provomgångarna.

Det som censorerna uppskattar och värdesätter i goda uppsatser är:

- *Språkriktig kompetens*, alltså abiturienternas förmåga att uttrycka sig språkligt korrekt. De positiva yttrandena kring språket är märkbart fler än de negativa.
- *Kognitiv kompetens* förmåga att problematisera texten och att relatera den till andra texter.
- *Textuell kompetens* förmåga att strukturera texten och att producera relevanta texthelheter.

Sådant som censorerna inte uppmärksammar i sina kommentarer är

- *Genrekompetens*, inte explicit, förmåga att skriva olika texttyper
- *Rubriksättning*, även om detta är något som nämns både i provanvisningarna och i bedömningskriterierna och karaktäristiken för en god uppsats.

Slutsatser

På 159 av 360 studentexamensuppsatser har censorerna sett det som nödvändigt att diskutera poängsättningen. Min avhandling visar att censorerna ut-

trycker värderingar genom att föra en dialog med varandra och genom att använda språkliga resurser för att uttrycka positiv eller negativ respons på abiturienternas studentexamensuppsatser.

Censorerna ger möjlighet för andra bedömare att inkluderas i resonemanget kring bedömningen, och i sin profession gör censorerna en kollegial bedömning som ger ett vidare perspektiv på abiturienternas uppsatser än vad en enskild läsare och bedömare skulle ge. Vägen till vitsordet går därmed genom en tolkningsgemenskap som utgörs av erfarna bedömare.

Modersmålsprovet har en stor betydelse i det finländska samhället och för individen. Det finns förslag på att göra studentprovet allt viktigare i antagningen till högre utbildning och provet i modersmål värdesätts mycket i poängtabellerna redan nu.

Det är viktigt att modersmålsprovet behåller sin position som ett obligatoriskt prov i framtiden och att läroämnet ges de resurser det behöver – inte minst för att goda kunskaper i modersmålet påverkar inläringen i övriga läroämnena och för att goda kunskaper i modersmålet värdesätts högt i vårt samhälle.

Litteratur

Stolt, Sofia. 2016. Vägen till vitsordet: En studie av värderande yttranden i bedömar-kommentarer på studentexamensuppsatser i modersmål och litteratur. Nordica Helsingiensia, nr 46, Helsingfors universitet, Helsingfors.

Illustrationer

Mimmi Brunnsberg-Harrod

Annukka Palmén-Väisänen/Yle 18.10.2016 Tillgänglig: <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2016/10/18/ylioppilaskokeen-matka-koesalista-tutkintoon-arvosanaksi-ja-saunansytykkeeksi>. Översättning: Sofia Stolt